

SIRNAYDIŃ BALASI.

Jaksilikova Xurliman Muratbaevna

O`zbekstan Mamleketlik Konservatoriyasi Nukus filiali 1-kurs student.

Ilmiy basshi: Gulmariyam Kamalova.

Annotaciya. Bul maqalada qaraqalpaq xalq saz-ásbaplar ihaqqında qisqasha maǵlumat berip óttim. Tiykarinan, qaraqalpaq balaman saz-ásbabında toqtalıp, o lhaqqında tolıǵraq maǵlumatlar keltirdim. Balaman ásbabı neden tayarlanıwı, shertiw usılları hám taǵı basqa. Jáne de atqarıwshılar, olardıń dóretiwshiligi, ómiri hám shákirtleri haqqında maǵlumatlar berip óttim.

Gilt sozler: balaman, saz-ásbap, muzıka, atqarıu texnikaları, sırnay, dutar, shınqobız.

Сын сурная.

Аннотация. На этой статье говорится о каракалпакских народных инструментах. В основном дается подробная информация об инструменте баламан. Из какого материала сделан баламан, а так же какими техниками пользуются при исполнении. Кроме того, можно прочитать об исполнителях, жизнь и творческий путь этих исполнителей.

Ключевые слова: баламан, инструменты, музыка, исполнительская техника, сурнай, дутар, шынкобыз.

Surnaya's son.

Annotation. This article talks about Karakalpak folk instruments. Basically, detailed information about the balaman tool is given. What material is the balaman made of, as well as what techniques are used in performance. In addition, you can read about the performers, the life and creative path of these performers.

Keywords: balaman, instruments, music, performing technique, surnai, dutar, shynkobyz.

Qaraqalpaqxalqı kóp ásirlik tariyxqa iye. Olardıń ózine tán úrip-ádetleri, saz-ásbapları, dástanları hám jırlar ıoǵada kóp. Usı altınǵa teń miyrastı neshe ásirler dawamında atadan balaǵa, ustaz- shákirtke úyretken halda házirgi kúnge shekem saqlanıp qalıńǵan. Qaraqalpaqtıń tiykarǵı milliy ásbapları kópshilikti quraǵan emes. Naǵız qaraqalpaq ásbapların atap aytatuǵın bolsaq- qobız, duwtar, balaman hám shınqobız.

Milly ásbaplar ózaldına toparlarǵa bólinedi. Birinshi toparǵa tartqısh járdemi menen shertiletuǵın ásbaplar kiredi. Mısalı duwtar hám shınqobız. Ekinshi toparǵa bolsa úplew arqalı shertiletuǵın ásbaplar kiredi. Mısalı balaman, sırnay, úshpelek. Úshinshi toparǵa urıp shertiletuǵın ásbap- dáp kiredi. Usı ásbaplar neshe mın

jillar aldın payda bolıp házirgi kúnde óziniń tiykarǵı kórinisin saqlaǵan halda, yamasa ózgergen- zamanagóylestirilgen kórinisinde paydalanılıp kiyatır. Joqarıda aytıp ótken ásbaplardı tek ǵana qaraqalpaq xalıqında ǵana emes, turkey tilles xalıqlar arasında da ushiratsaq boladı.

Sizlerdiń itibarıńzdı qaraqalpaq demli sáz- ásbabı bolǵan balamanǵa qaraqtpaqshı edim. Bul muzikalıq sáz- ásbap qostilli bolıp erik aǵashtan islenedi. Korpus ortası bes millimetr, araları bir qalıpte jaylasqan tesikleri bolıp olardıń sanı segizge shekem baradı. Ásbap erin pastanovkası arqalı lya notasına sazlanadı. Diapazonı bolsa do birinshi oktavadan úshinshi oktavaǵa shekem. Bul ásbap ózbeklerde de tájik, ázerbayjanda da ushirasadı. Ásbap “balaman” dep atalıwınıń sebebi dawsı kishkene balanıń jılaǵan dawsına uqsaghanlıǵı ushın. Jáne bir xalıq arasında tarqalǵan variantı bul ásbap sırnayǵa uqsas bolǵanlıǵı ushın sırnaydıń balası depte ataǵan. Balaman sáz- ásbabı ushın notalar jaqın kúnlerge shekem nota jolina túsirilmegen. Demek namalar ustaz- shákirt jolı menen úyretilip kelinge.

Qaraqalpaqstanda ertede balaman ásbabın shertip úyrengen Xaytboy balamanshı bolıp tabıladı. Ámiwdárya boyında kishkeneliginde sharwashılıqtan boswaqıt tabıp sırnay ásbabın, keyinshelik balaman ásbabın ózi shertip úyrengen. 1955- 1970- jılları Xaytboy balamanshı dóretiwshiliginiń shıńı bolǵan desek adaspaǵan bolamız. Ol ózine júdá talapshań bolǵanlıǵı sebep bolsa kerek, onıń dańqı Xiywa qalasına hátteki Túrkensta Respublikasına shekem jetken. Biziń elimiz ázel-ázelden paxtajetilistiriw boyınsha birinshilikti heshkimge bermiy kelmekte. Xamra balamanshı xalıq qatari paxta terimlerine, paxta seyillerinde belsendileriniń biri bolǵan. Bir kúni paxta seyilinde ullı baqsılarımızdıń biri bolǵan Japaq baqsı menen tanısıp qaladı. Bul ushirasıw eki muzıka atqarıwshılarına júdá qol keledi. Olar xalıq arasındaqı toy merekerde, seyillerde, bayramlarda óz qábiyletlerin xalıqqa inam etken hám de olardıń kewlinen shıǵatuǵın bolǵan. Házirgi kúnde Xaytboy balamanshı jolın onıń aqlıqları Tolıbay hámde Xamra Xaytboyevlar dawam ettirip kelmekte. Xaytboyevlar shańaraǵında 150 jıllıq balaman ásbabı saqlanıp kelinbekte. Maǵlumatlarǵa qaraǵanda bul ásbap 150 jıldıń arjaǵında payda bolǵan, biraq kim bul ásbaptı islepshıqqanın hám kim onı atqarǵanı belgsiz.

Xaytboy shańaraǵı júdá úlken bolıp onıń inileri, balaları, aqlıq- shawlıqları jolın dawam ettirip kelmekte. Atap aytqanda Tolıbay Xaytboyev. Ol qarqalpaq sáz- ásbapları ustası hám sheber atqarıwshı keyingisi Xamra Xaytboyev qarqalpaq milliy úplewme sáz –ásbapatq arıwshısı házirgi kún de “ muxalles duwtarshılar” ansambilinde, nókis qáneygelestirilgen mádenyat mektebinde hám de № 22- sanlı muzıka hám kórkem óner mektebinde jumıs islep kelmekte. Xaytboy balamanshı shákirtleriniń aqırına jetiw múmkin emes. Biz óz nábetin de Xaytboyevlar shańaraǵına qarqalpaq milliy sáz- asbabı bolǵan balamandı, birinshi nábette xalıqqa keyinala pútkil jáhange tanıtıw jolida úlken tabıslar tilep qalamız.

Paydalanilgan ádebiyatlar

1. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 3. – С. 270-273.
2. Charshemov J. A REVIEW OF MARKABAY JIEMURATOV'S WORK //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 818-821.
3. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TENELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.
4. Begis P., Kamalova G. M. SÓNBES JULDIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 55-59.
5. Aysawle J., Kamalova G. M. SAHRA BÚLBÚLI ROZA QUTEKEEVA //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 60-66.
6. Dauletbaeva G., Kamalova G. A SHINING STAR //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 880-884.
7. Segizbaeva G., Kamalova G. M. DEVELOPMENT OF THE ORCHESTRA OF MUSICAL INSTRUMENTS IN KARAKALPAKSTAN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 875-879.
8. Niyazbaeva A. J., Kamalova G. M. CHANQOVUZ MUSIQA ASBOBI VA UNING TURLARI //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 26-30.
9. Kamalova G. M. et al. QARAQALPAQTIN BAY MIYRASI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 52-54.
10. Kamalova G. M., Axmetovna M. A. QOBIZ HÁM JIRAWSHILIQ DÁSTURLERIN SAQLAW //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2023. – Т. 9. – №. 1. – С. 123-126.
11. Kamalova G., Akhmetovna M. A. THE LEGACY THAT HAS COME DOWN TO US AS “JETI ASIRIM” //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2023. – Т. 9. – №. 1. – С. 117-122.
12. Kamalova G. M. et al. ÓZBEKSTAN XALIQ BAQSISI GAYRATDIN ÓTEMURATOV //TADQIQOTLAR. – 2023. – Т. 25. – №. 1. – С. 40-42.
13. Kamalova G. M. et al. ÓZBEK MUZIKASINDA BALALAR FOLKLORI //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 39. – №. 2. – С. 85-87.
14. Тажетдинова С. М., Худайбергенова Г. Ж. Формирование музыкальной культуры студентов //Молодой ученый. – 2018. – №. 47. – С. 380-382.
15. Тажетдинова С. М. Народные песни как фактор развития личности учащихся //Вестник Курганского государственного университета. – 2018. – №. 3 (50). – С. 62-62.